

Андрій Яковлев,
кандидат юридичних наук,
заступник головного вченого секретаря
Національної академії правових наук України

УДК 342.4

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА І ПРОБЛЕМИ ЇЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті досліджено роль та вплив принципів соціальної держави на конституційний процес у сучасній Україні. Автор визначає основні підходи до тлумачення поняття соціальної держави у науці конституційного права, а також аналізує засоби втілення принципів соціальної держави у практиці державного і правового розвитку. Особлива увага надається визначенню головних тенденцій процесу конституційного забезпечення становлення України як конституційної і соціальної держави.

Ключові слова: конституційний процес, верховенство права, конституціоналізм, соціальна держава, Конституція України, права і свободи людини і громадянина.

Незважаючи на своє достатньо широке застосування у сучасній юридичній науці, поняття «соціальна держава» часто не лише описується по-різному, а й по-різному інтерпретується в контексті тих процесів конституційної модернізації, свідками яких ми є в Україні. Справді, якщо наявність цілого ряду теоретичних суперечок щодо змісту та обсягу цього поняття є цілком прийнятним явищем у науковому сенсі, то у площині конституційного процесу, коли і держава, і суспільство вимагають чітких і прозорих орієнтирів і моделей конституційно-правового розвитку, істотно зростає потреба у розробці цілісного і комплексного (тобто такого, яке б враховувало всі аспекти даного явища) розуміння як загального поняття соціальної держави, так і тих конституційних засобів і механізмів, завдяки яким воно може і повинно бути реалізованим у конституційному

процесі. Все вищезазначене надає проблематиці соціальної держави теоретичної і практичної ваги як з погляду подальшого конституційно-правового розвитку Української держави і суспільства, так і з погляду розв'язання фундаментальних теоретико-методологічних питань науки конституційного права.

Утім, вказуючи на теоретичну значущість звернення до проблематики соціальної держави як однієї з детермінант конституційного процесу у незалежній Україні, необхідно вказати й на ті причини, які істотно підвищують актуальність такого дослідження. По-перше, наразі принципи соціальної держави знайшли своє відображення як у Конституції та конституційному законодавстві Української держави, так і численних міжнародних актах, що були ратифіковані Україною: Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права

1966 р., Європейській соціальній хартії (переглянутій) 1996 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та рішеннях Європейського суду з прав людини. Зокрема згідно зі ст. 12 Європейської соціальної хартії держава зобов'язана підтримувати функціонування системи соціального забезпечення, її задовільний рівень, докласти зусиль для її поступового посилення тощо. З цього погляду не викликає сумніву, що поступова реалізація засадничих принципів соціальної держави відображає одну з загальносвітових тенденцій розвитку сучасного конституціоналізму. Тому утвердження України як соціальної держави означає одночасно і втілення внутрішніх цілей конституційного процесу (зокрема положень ст. 1 Конституції України), і включення нашої держави у більш широкий контекст міжнародно-правового розвитку. У цьому сенсі особливої актуальності набуває проблема забезпечення комплексності перетворень у частині формування надійних конституційно-правових гарантій стабільності і непорушності соціальних прав людини, ефективності системи соціального забезпечення, соціального захисту та соціального партнерства. По-друге, поняття «соціальна держава» може бути віднесено до групи найбільш контраверсійних у сучасній юридичній науці, адже донині не згасають суперечки щодо того, як і якою мірою повинні забезпечуватись права людини. Зокрема О. Скрипнюк вважає, що захист і забезпечення соціальних прав людини та підтримання гарантій її соціального розвитку є імперативним обов'язком сучасної держави, оскільки всі ці права впливають з базових властивостей людини, яка описується не лише як вільна, а й як така, що наділена гідністю і має невід'ємне право на гідне існування у безпечному соціальному середовищі [1]. А отже, проголошуючи себе правовою, будь-яка сучасна держава повинна діяти також у режимі соціальної держави [2]. Утім, така діяльність передбачає чітке усвідомлення конституційного змісту категорії «соціальна держава» [3], що суттєво підвищує актуальність та практичну значущість визначення ролі цієї категорії у конституційному процесі незалежної України (як у ретроспективно-конститу-

ційному аспекті, так і з погляду конституційних перспектив реалізації тієї чи іншої моделі соціальної держави в Україні). По-третє, варто наголосити, що у періоди економічної кризи (наразі, на думку багатьох експертів, йдеться не про кризи на рівні окремо взятих національних держав, а про загальносвітову економічну і фінансову кризу) суттєво актуалізується проблематика соціального захисту громадян та гарантій їх соціальної безпеки (на думку О. Скрипнюка та В. Тихого, це поняття доцільно тлумачити як «позитивно врегульований правовими нормами і реалізований на практиці стан, коли держава забезпечує наявними в її розпорядженні демократичними методами підтримання гідного рівня життя громадян та гарантує можливість задоволення основних потреб їх розвитку» [4]). Причому зазначені проблеми постають перед сучасною державою не просто як певні питання «локального значення», а як загальні і одночасно фундаментальні проблеми конституційного процесу, як найважливіші завдання, що виникають і перед державою, і перед правом. У цьому контексті не можна сперечатися з тим, що будь-які дії в частині модернізації Конституції України, у тому числі й у ході діяльності Конституційної комісії, повинні враховувати такий фактор як забезпечення принципів соціальної держави. Тому, наголошуючи на об'єктивній потребі приведення конституції у відповідність до реально існуючих суспільних відносин, необхідно враховувати й такий фактор як конституційне гарантування сталого соціального розвитку, а також формування надійних гарантій соціального захисту людини і громадянина.

Серед цілого ряду застосованих у науці конституційного права дефініцій поняття соціальної держави можна виділити певне концептуальне ядро, яке дозволяє говорити про соціальну державу не лише як про загальноюридичну категорію (що має переважно теоретичне, а не практичне значення), а й як про певну конституційно-правову реальність, що описується і регулюється відповідними нормами конституційного права і дозволяє утвердити таку специфічну модель конституційно-правового зв'язку між державою і суспільством та кожним

окремо взятим індивідом, коли «держава функціонує для людини, а не навпаки». Наприклад, як доводить О. Панкевич, соціально слід вважати державу, «метою якої є створення всіх можливих умов для реалізації соціальних, економічних та культурних прав, для самостійного забезпечення ініціативною та соціально відповідальною особою необхідного рівня матеріального добробуту собі та членам своєї сім'ї, гарантує кожному прожитковий мінімум для гідного існування людини й сприяє зміцненню соціальної злагоди у суспільстві» [5]. У цьому ж контексті варто навести дефініцію О. Скрипнюка, який вказує, що соціальна держава є важливою категорією конституційного права і дає можливість описати державу з погляду процесу створення законодавчої основи забезпечення соціально-економічних і культурних прав людини, а також її загальносоціальних інтересів [6]. Для В. Чиркіна соціальною може вважатись лише така держава, яка реально забезпечує гідне життя та вільний розвиток людини [7]. Схожу позицію аргументує М. Баглай, який вказує, що соціальною є держава, яка бере на себе зобов'язання піклування про соціальну справедливість, добробут своїх громадян та їх соціальну захищеність, яке реалізується не тільки засобом соціальної політики (у такому разі зміна політичної еліти, уряду або урядового курсу спричиняла б зміни у соціальній політиці аж до її фактичного згорання), а й завдяки формуванню чіткої законодавчої та адміністративної структури соціальної діяльності держави, яка забезпечує конституційну стабільність соціальної держави та її незмінність за жодних політичних обставин (зміна домінуючої політичної ідеології, трансформації в системі повноважень органів публічної влади тощо) [8].

Принагідно зауважимо, що ця думка має винятково важливе методологічне значення для нашого дослідження. Справа у тому, що, не заперечуючи тісного зв'язку між поняттям соціальної держави та процесом реалізації соціальної функції (як відомо, у сучасній теорії держави і права функції держави тлумачаться як «головні, кардинальні напрями діяльності держави, у яких прояв-

ляється її соціально-політичне призначення» [9]), М. Баглай, тим не менш, пропонує дещо розводити у теоретичному і практичному плані ці два аспекти, оскільки реалізація соціальної функції тісно пов'язана з тим курсом державної політики, що обирається у тому чи іншому конкретному випадку (залежно від того, які саме політичні сили реалізують публічну владу, партії якого спрямування формують уряд, якою є парламентська більшість — ліберальною або соціал-демократичною тощо), тоді як поняття «соціальна держава» має, насамперед, конституційне значення і не залежить від змін або трансформацій урядової політики. З цього погляду стає очевидним, що утвердження соціальної держави повинно сприйматись не стільки як один з напрямів державно-політичного розвитку, скільки як одна з констант сучасного конституціоналізму, а також як невід'ємна частина конституційного процесу будь-якої сучасної держави, що проголошує людину та гідність вищою (або бодай — пріоритетною) соціальною цінністю. Щоправда, у багатьох випадках, попри своє конституційне проголошення, соціальна держава є не стільки реалізованим фактом державно-правового і суспільного розвитку, скільки певною метою, яка має реалізовуватись через найрізноманітніші соціальні форми діяльності держави, у чому, власне, полягає специфічна конституційно-правова діалектика взаємозв'язку між поняттями «соціальна держава» і «соціальна функція держави». Значною мірою подібне тлумачення соціальної держави через якість та ефективність реалізації її соціальної функції пропонує вітчизняна дослідниця А. Краковська [10].

Спираючись на викладені вище підходи до визначення певного конституційно-правового «концептуального ядра» тлумачення феномена соціальної держави і соціальної державності, можна стверджувати, що наразі функціонування соціальної держави та процес її конституційного утвердження тісно пов'язаний з забезпеченням цілого ряду прав людини і громадянина, які наразі прийнято називати соціально-економічними правами, або ж правами «другого поко-

ління». Докладний аналіз змісту та специфіки цих прав з погляду тих напрямів діяльності, які мають реалізовуватись державою в процесі її конституційного розвитку, надає О. Пушкіна, на думку якої, держава, що конституційно проголошує себе соціальною (і яка одночасно реально прагне втілення конституційних принципів соціальної державності у своїй діяльності), повинна забезпечувати державні гарантії щодо: реалізації прав громадян на працю і на допомогу по безробіттю; оплати праці та мінімального розміру заробітної плати; підтримання життєвого рівня населення шляхом перегляду мінімальних розмірів основних соціальних гарантій в умовах зростання цін на споживчі товари і послуги; надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки малозабезпеченим громадянам і сім'ям, які виховують дітей; матеріального забезпечення у разі досягнення пенсійного віку, тимчасової чи постійної втрати працездатності, втрати годувальника тощо [11]. При цьому зазначена дослідниця виходить із того, що за своєю сутністю соціальні права подібні до інших прав людини і можуть тлумачитись як необхідні умови її існування. У цьому ж контексті до тлумачення змісту сутності соціально-економічних прав людини підходить російський дослідник Д. Мутагіров, який вказує, що соціально-економічні права людини відрізняються від прав першого покоління не якоюсь своєю «специфічною природою», а лише тим, що у цьому випадку держава вже не може керуватись принципом невтручання, а навпаки — повинна активно діяти з метою забезпечення та реалізації зазначених прав, адже поза цією діяльністю права другого покоління лишатимуться не більш як деклараціями [12]. Подібну позицію аргументує й М. Абдулаєв, який вказує, що специфіка прав людини другого покоління полягає насамперед у тому, що для їх реалізації необхідні «значні позитивні дії з боку держави», яка вже не може відсторонено спостерігати за ринковими перетвореннями, а повинна брати на себе обов'язок сприяння соціальному захисту, соціальному забезпеченню та соціальному розвитку громадянина і суспільства в цілому [13].

Як правило, на конституційному рівні це закріплюється через безпосереднє визнання держави соціальною, або ж через фактичне закріплення цілого ряду обов'язків держави в соціальній, економічній та культурній сферах. З цього погляду конституційний процес у частині втілення та утвердження принципів соціальної держави виявляється спрямованим на відповідні права людини, які також закріплюються в тексті конституції і перетворюються на імперативні зобов'язання держави перед людиною і суспільством.

Водночас, говорячи про соціальні права людини, варто звернути увагу на той факт, що наразі далеко не всіма вітчизняними та зарубіжними юристами незалежно визнається факт їх «юснатуралістичного» походження. Зокрема, на думку В. Лемака, поширення природно-правового розуміння прав людини у тому числі й на соціально-економічні права «може мати катастрофічні наслідки для економічної і соціальної системи будь-якої держави (незалежно від її економічних ресурсів)» [14]. При цьому у своїй аргументації зазначений автор посилається як на європейську конституційну практику (адже, як відомо, навіть у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права соціально-економічні права людини чітко пов'язані з економічними спроможностями держави), так і на специфіку тлумачення цієї проблеми у вітчизняних нормативно-правових актах, коли органи виконавчої влади змушені переглядати та упорядковувати систему пільг у частині забезпечення соціального статусу тих чи інших верств громадян. Разом із тим, на сьогоднішній день не можна не враховувати й позицію Конституційного Суду України. Зокрема Конституційний суд вже неодноразово розглядав справи за зверненнями суб'єктів права на конституційне подання і приймав рішення, у яких визнавав окремі положення законів про Державний бюджет України щодо зупинення або обмеження пільг, компенсацій і гарантій такими, що не відповідають Конституції України (рішення Конституційного Суду України від 20 березня 2002 р. № 5-рп/2002 (справа щодо пільг, компенсацій і гаран-

тій), від 17 березня 2004 р. № 7-рп/2004 (справа про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів), від 1 грудня 2004 р. № 20-рп/2004 (справа про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій), від 11 жовтня 2005 р. № 8-рп/2005 (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання). Проте, незважаючи на зазначені рішення Конституційного Суду України, ревізія законів про Державний бюджет України пільг, компенсацій і гарантій, яку започатковано у 1995 р., набула системного характеру. У цьому контексті заслуговує на увагу те, що у своєму Рішенні у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36, ч. 2 ст. 56, ч. 2 ст. 62, ч. 1 ст. 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 ст. 71, ст. 98, 101, 103, 111 Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» (справа про соціальні гарантії громадян) від 9 липня 2007 р. у мотивувальній частині Конституційний Суд України чітко зазначив, що зупинення законом про Державний бюджет України дії інших законів України щодо надання пільг, компенсацій і гарантій, внесення змін до інших законів України, встановлення іншого (додаткового) правового регулювання відносин, ніж передбачено законами України, не відповідає статтям 1, 3, ч. 2 ст. 6, ч. 2 ст. 8, ч. 2 ст. 19, статтям 21, 22, п. 1 ч. 2 ст. 92, частинам 1, 2, 3 ст. 95 Конституції України. Таким чином, Верховна Рада України не повноважна при прийнятті закону про Державний бюджет України включати до нього положення про внесення змін до чинних законів України, зупиняти дію окремих законів України та/або будь-яким чином змінювати визначене іншими законами України правове регулювання суспільних відносин [15]. Так само у контексті нашого дослідження заслуговує на увагу те, що Конституційний Суд України у своєму Рішенні у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) п. 10 постанови Кабінету

Міністрів України «Деякі питання соціального захисту окремих категорій громадян» № 19-рп/2009 від 8 вересня 2009 р. зазначив, що Кабінет Міністрів України повноважний вживати заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, забезпечувати проведення політики, зокрема у сфері соціального захисту (пункти 2, 3 ст. 116 Основного Закону України). Зазначене свідчить, що Кабінет Міністрів України не наділений повноваженнями щодо встановлення розмірів пенсій. Таким чином, закріплюючи у п. 10 Постанови граничні розміри пенсійного забезпечення для окремих категорій громадян, Кабінет Міністрів України втрутився у сферу виключної компетенції законодавця всупереч положенням ч. 2 ст. 6, ч. 2 ст. 8, ч. 2 ст. 19, п. 3 ч. 1 ст. 85, п. 6 ч. 1 ст. 92 Конституції України [16]. Отже, як бачимо, Конституційний Суд України у своєму тлумаченні конституційних положень у частині захисту та забезпечення соціально-економічних прав виходить із того, що всі соціально-економічні права людини і громадянина в Україні сформульовані саме як норми (тобто вони можуть бути захищені у судовому порядку), а не як цілі.

Наразі такий підхід може ставати предметом критики з огляду на те, що сама ідея «зрівняння» соціально-економічних та інших прав людини (насамперед йдеться про особисті і політичні права) провокує розвиток патерналістичних установок у суспільній свідомості, знижує рівень ініціативності та виштовхує економіку країни у «глухий кут». Звісно, не можна не брати до уваги той факт, що неспроможність економіки країни реально забезпечити соціально-економічні права, неусталеність фінансової системи, недостатність матеріальних, управлінських (організаційних) і соціальних ресурсів перетворює ідею соціальної держави на загальну декларацію (цікаво наголосити, що свого часу про це попереджав ще такий відомий економіст як Ф. А. фон Хайек у своїй праці «Право, законодавство та свобода» [17]), що жодним чином не сприяє утвердженню конституціоналізму ані як певної державно-правової парадигми, ані як об'єктивної цінності у суспільній пра-

вовій свідомості. Утім, разом із тим, вельми небезпечним шляхом конституційного розвитку видається і той, який через розведення та переоцінку значення таких понять як «гідність», «справедливість» і «добробут», розмежовує за порядком пріоритетності й забезпечення тих прав людини, які безпосередньо пов'язані з цими поняттями. У цьому контексті доволі аргументованою виглядає й інша позиція, яка полягає в тому, що конституційний розвиток сучасного соціуму і держави не повинен брати до уваги лише класичні цінності рівності та свободи, оскільки в результаті вони можуть призвести до доволі неочікуваних результатів, коли місце правопорядку і законності заступатимуть соціальний хаос і дестабілізація. У цьому сенсі побудова соціальної держави (навіть якщо розглядати її не стільки як реалізований факт, скільки як загальну мету) пов'язана зі ще однією важливою цінністю, якою є справедливість, і яка, власне, й дозволяє забезпечити людині не тільки вільне, а й гідне існування.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо формулювати наступні висновки.

По-перше, незважаючи на наявність різних теоретико-методологічних підходів до доктринального тлумачення поняття «соціальна держава», можна встановити, що практично всіма без виключення сучасними вченими-конституціоналістами визнається його глибокий зв'язок з поняттям соціальних (а точніше — соціально-економічних) прав людини. Утім, навіть з огляду на безумовну специфіку цієї групи прав людини і громадянина, яка полягає у їх залежності від об'єктивного стану економіки, наявності матеріальних і фінансових ресурсів держави тощо, не можна відмежовувати їх від тих прав людини, що усталено відносяться до прав «першого покоління». Адже гідність людини та її соціальна захищеність з погляду своєї конституційної значущості не можуть тлумачитись як «другорядні» щодо цінностей свободи. З цього погляду основним напрямом подальшого конституційного розвитку в Україні слід вважати пошук оптималь-

ного балансу між «реалістичністю» у тлумаченні соціально-економічних прав людини (адже держава, насправді, не повинна обіцяти більшого, ніж вона об'єктивно спроможна виконати) та імперативним конституційним визнанням людини та її гідності найвищою соціальною цінністю.

По-друге, практична реалізація та законодавче забезпечення становлення України як соціальної держави є невід'ємною частиною сучасного конституційного процесу в Україні не лише з погляду визначення загальних цілей державного і правового розвитку, а й в аспекті утвердження конституційних основ стабільності та незмінності соціальних пріоритетів державної влади незалежно від поточних коливань політичного курсу, а також зміни в системі органів державної влади. Таким чином, конституційна інституціоналізація соціальної держави, яка включає у себе удосконалення системи правових гарантій забезпечення соціального захисту, соціальної безпеки та соціального розвитку людини і громадянина, стає одним з елементів конституційного ладу.

По-третє, подальша діяльність Конституційної комісії в Україні повинна бути спрямована не лише на удосконалення системи державної влади (йдеться про розвиток системи стримувань і противаг, запровадження нових механізмів взаємодії та взаємного контролю різних гілок державної влади, децентралізація, проведення судової реформи, гарантування ефективного захисту прав і свобод людини і громадянина, розвиток форм безпосереднього народовладдя тощо), а й на створення надійних гарантій реалізації принципів соціальної держави, що надасть поняттю соціальної держави не лише юридичне закріплення у тексті Конституції, а й комплексне конституційно-правове обґрунтування в системі чинного конституційного права. З цього погляду, соціальна держава може бути охарактеризована не лише як загальна мета державотворчих і правотворчих процесів [18], а й як одна з визначальних детермінант усього конституційного процесу в незалежній Україні.

Список використаних джерел

1. Скрипнюк О. В. Правова, соціальна держава в Україні: конституційні основи та основні тенденції розвитку / О. В. Скрипнюк // Правова держава : щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — Київ, 2001. — Вип. 12. — С. 186—197.
2. Скрипнюк О. В. Методологічні проблеми взаємодії соціальної та правової держави / О. В. Скрипнюк // Адвокат. — 2000. — № 3. — С. 3—8.
3. Шаповал В. М. Конституційна категорія соціальної держави / В. М. Шаповал // Право України. — 2004. — № 5. — С. 14.
4. Скрипнюк О. Соціальна держава і проблеми забезпечення соціальної безпеки / О. Скрипнюк, В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. — 2002. — № 2. — С. 45.
5. Панкевич О. З. Соціальна держава: до загальнотеоретичної характеристики / О. З. Панкевич // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2004. — № 2—3 (28—29). — С. 33.
6. Скрипнюк О. В. Конституційне право України. Академічний курс / О. В. Скрипнюк. — Київ : Ін Юре, 2010. — С. 228.
7. Чиркин В. Е. Сравнительное государственное устройство / В. Е. Чиркин. — М. : НОРМА, ИНФРА-М, 2011. — С. 197.
8. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации / М. В. Баглай. — М. : Изд. группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. — С. 118—119.
9. Енгибарян Р. В. Теория государства и права / Р. В. Енгибарян, Ю. К. Краснов. — М. : НОРМА, 2007. — С. 105—106.
10. Краковська А. Є. Соціальна функція в системі функцій сучасної держави: теоретико-правові проблеми дослідження / А. Є. Краковська // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. — Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. — Вип. 44. — С. 117—124.
11. Пушкіна О. В. Розвиток соціального законодавства та юридичні проблеми забезпечення соціальних прав людини і громадянина в Україні / О. В. Пушкіна // Держава та регіони : наук.-вироб. журнал. Серія: Право. — 2004. — № 2. — С. 18. Також див. Пушкіна О. В. Проблеми систематизації та структурування соціальних прав людини і громадянина / О. В. Пушкіна // Вісник прокуратури. — 2006. — № 1 (55). — С. 109—117.
12. Мутагиров Д. З. Права и свободы человека: теория и практика / Д. З. Мутагиров. — М. : Университетская книга ; Логос, 2006. — С. 125—127.
13. Абдулаев М. И. Права человека и закон. Историко-теоретические аспекты / М. И. Абдулаев. — СПб : Юридический центр Пресс, 2004. — С. 146—147.
14. Лемак В. В. Соціально-економічні права людини в контексті верховенства права: вітчизняний досвід закріплення та застосування / В. В. Лемак // Вісник Академії правових наук України. — 2010. — № 1 (60). — С. 41.
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36 частини другої статті 56, частини другої статті 62, частини першої статті 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 44, 45, 46 статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України «Про державний бюджет України на 2007 рік» (справа про соціальні гарантії громадян) № 6-рп/2007 від 09.07.2007 р. // Офіційний вісник України. — 2007. — № 52. — С. 2132.
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання соціального захисту окремих категорій громадян» № 19-рп/2009 від 08. 09. 2009 р. // Офіційний вісник України. — 2009. — № 71. — Ст. 2454.
17. Хайек Ф. А. фон. Право, законодавство та свобода. Міраж соціальної справедливості / Ф. А. фон Хайек. — Київ : Сфера, 1999. — Т. 2.
18. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / за ред. Ю. С. Шемшученка. — Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. — С. 10—36.

Яковлев Андрей. Социальное государство и проблемы его конституционного совершенствования в условиях современного развития Украины.

В статье исследована роль и влияние принципов социального государства на конституционный процесс в современной Украине. Автор определяет основные подходы в изучении понятия социального государства в науке конституционного права, а также анализирует средства реализации принципов социального государства в практике государственного и правового развития. Особое внимание уделяется определению основных тенденций в процессе конституционного обеспечения формирования Украины как конституционного и социального государства.

Ключевые слова: конституционный процесс, верховенство права, конституционализм, социальное государство, Конституция Украины, права и свободы человека и гражданина.

Yakovliev Andrii. The welfare state and problems of its constitutional improvement in modern development of Ukraine.

The article investigates the role and influence of the principles of the welfare state in the constitutional process in modern Ukraine. The author defines the main approaches in the study of the welfare state concept in the science of constitutional law, and analyzes the means of implementing the principles of the welfare state in the practice of public and legal development. Special attention is paid to identifying the main trends in the process of formation of Ukraine as a constitutional and social state.

Key words: constitutional process, rule of law, constitutionalism, welfare state, Constitution of Ukraine, human rights and freedoms.